

УДК 930

GENESIS OF GENDER RELATIONS IN UKRAINIAN LANDS IN XIV - XVIII CENTURIES

ГЕНЕЗА ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У XIV – XVIII
СТОЛІТТЯХ

Mykhaylyuk V. / Михайлюк В.П.

d.hist.s., prof./д.іст.н., проф.

ORSID 0000-0002-8458-0617

Professor of the Department of History and Archaeology

/ професор кафедри історії та археології,

Mykhaylyuk O. / Михайлюк О. І.

Candidate of Historical Sciences, Docent of the Department

of Political Science and Cultural Studies/

канд. істор. наук, доцентка,

доцентка кафедри політологічних та культурологічних студій.

ORCID: 0000 – 0002 – 1014 - 3342

VOLODYMYR DAHL EAST UKRAINIAN NATIONAL UNIVERSITY,

Kyiv, John Paul II Street, 01042 /

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,

Київ, Іоанна Павла II 17, 01042

Анотація. Вивчення, аналіз і узагальнення розвитку гендерних відносин в минулій історії нашої країни виступають як один із аспектів науково-теоретичного дослідження та практичною потребою у вказаній сфері. Це й спонукало авторів розглянути проблему генези гендерних відносин на українських землях у часовому просторі XIV – XVIII століть.

Ключові слова: генеза гендерних відносин; Литовські Статуту стосовно прав жінок і чоловіків; звичаєво право про гендерну рівність.

Abstract. The study, analysis and generalization of the development of gender relations in the past history of our country are one of the aspects of scientific and theoretical research and practical needs in this area. This prompted the authors to consider the problem of the genesis of gender relations in the Ukrainian lands in the time space of the XIV - XVIII centuries.

Key words: genesis of gender relations; Lithuanian Statutes on the Rights of Women and Men; customary law on gender equality.; codification of legal documents of the Hetmanate of the XVIII century.

Вступ.

Сучасний етап утворення незалежної української держави, її затвердження в європейській та світовій спільнотах нагально викликають відчутні потяги до минулого української спільноти в усіх сферах суспільно-політичного,

соціально-економічного, культурного тощо просторах. Звідсіля об'єктивно зростає великий інтерес до загалом історії України. Це виявляється як потреба свідомих громадян, так і в колах істориків-науковців, а також представників творчої когорти дослідників різних галузей соціально-гуманітарних наук.

Вивчення, аналіз і узагальнення розвитку гендерних відносин в минулій історії нашої країни виступають як один із аспектів науково-практичного та просвітницького заходу подолання негараздів у вказаній сфері. Це й спонукало авторів розглянути проблему генезиса гендерних відносин на українських землях у часовому просторі XIV – XVIII століть.

Загальна значимість проблеми прикувала увагу дослідників різних наукових напрямків. Серед них - вчені історики, філософи, політологи, держслужбовці та представники багатьох інших гуманітарних й економічних наук – Н. Шевченко, І. Гончаренко, І. Ломачинська, С. Кругова, В. Черняхівська, Т. Венгер та Х. Майкут.

Спираючись на праці попередників та враховуючи їх висновки, визначена мета та завдання дослідження авторів: по-перше, схарактеризувати генезу гендерних відносин у визначений період; по-друге, висвітлити її особливості щодо окремих верств суспільства; по-третє, розкрити намагання керівництва і фахівців періоду Гетьманщини здійснити кодифікацію права з проблеми. Серед завдань виокремлюється доведення положення про те, що генеза гендерних відносин мала у XIV-XVIII століттях в цілому позитивний характер, була більш прогресивною на українських землях в порівнянні з західноєвропейськими соціумами, проте затверджувала рівність чоловіків та жінок в основному з панівних верств, а також міщанок та інших вільних від рабства (кріпацтва) представниць жіночого населення.

Основний текст.

Наслідком розпаду Давньоруської держави постав перерозподіл українських земель між сусідніми країнами. Більшість територій поетапно були включені до Литовського князівства, Польського королівства та Московського царства. Менша частина ввійшла до Кримського ханства та під протекторат Османської імперії, до Угорщини й Молдавського князівства.

Тому цей період характеризувався насамперед боротьбою за соціальне та національне визволення, виникненням українського козацтва, Запорозької Січі та Гетьманської козацької держави. Водночас саме в ньому закладалися підвалини формування української національної самосвідомості та

національно-культурного піднесення. Спостерігалось поширення освіти та наукових знань, ідей Гуманізму та Європейського Відродження, розвиток української мови, збереження та збагачення національних звичаїв, традицій та обрядів українського народу, захист православної віри.

У більшій частині українських земель правове, соціально-економічне і політичне становище чоловіків та жінок у суспільстві в добу середньовіччя та ранньомодернового часу насамперед окреслювалося рядом факторів: 1) нормами феодального законодавства; 2) сталою наявністю та значимістю норм звичаєвого права. Тому в період, що вивчається, виникла досить парадоксальна, але в цілому сприятлива, з точки зору стану та розвитку гендерних відносин серед суспільства, ситуація. Литовські Статути (1529 р., 1566 р., 1588 р.) тлумачили майнове та правове становище жінок на основі звичаїв, що коренями були пов'язані з нормами стародавнього звичаєвого українського, литовського та білоруського права[1, 2].

Водночас, на відміну від римського права, що панувало в Західній Європі, вільна українська жінка мала право сама розпоряджатися своїм майном. Багатьох іноземців подібний стан речей, а також вільна та непокірлива поведінка українських жінок найчастіше вражали.

Особливо шанобливе та поважне ставлення в українському суспільстві було до овдовілих жінок. політика соціального захисту вдів діяла як упродовж усієї литовсько-польської доби, так і за часів існування Козацької держави.

Литовські Статути, таким чином, стали прогресивним для свого часу кодексом прав жіноцтва. З одного боку, у його карних та цивільних постановах було закріплено місце чоловіків і жінок у феодальній ієрархії, яке залежало, поперше, від земельно-майнової власності. А з іншого, законодавче становище жінок за Статутом вирізнялося тенденцією зрівняння їх прав з правами чоловіків. Кодекс сприяв утвердженню авторитету вільних жінок, визначав їхній статус як значимої одиниці суспільства.

Свої особливості гендерні відносини мали в Запорозькій Січі. Традиційно вважалося, що жінки ні за яких умов не могли бути включеними у суспільну структуру запорожців і що запорозьке військо було повністю безшлюбним. Проте російські і польські історичні документи свідчать про те, що чимало жінок супроводжувало козацьке військо у походах. Збереглися укази царя Олексія Романова часів походу до Білорусі у 1655 - 1656 рр., у яких він вимагав від українських козаків очистити козацькі полки від «жінок і дівок». За

повідомленням польського історика А. Ролле у своєму дослідженні про роль жінок при дворі Б. Хмельницького, жінки в козацьких полках відносилися до трьох категорій: наложниці, або «дівки-бранки»; куховарки; ворожки», або «чарівниці» [3].

Номадівська політика стосовно жінок, як суттєва ознака гендерних відносин серед населення Січі, була можлива в українських землях до тих пір, поки козацьке військо існувало як «кочова машина війни». Як тільки державний апарат підпорядкував її, сталася заміна колективного еросу війни, як головного принципу чоловічої солідарності козаків, на фізіологію нового колективного армійського тіла в армії, яка визнавала принципи військової ієрархії і дисципліну закону. Царський уряд для зміни типу військової організації українських козаків уважав за необхідне змінити гендерну ситуацію, у першу чергу, ліквідувати їхній «безшлюбний статус».

За козацько-гетьманської доби звичаєві місцеві норми та деякі правні запозичення були кодифіковані в «Права, за якими судиться малоросійський народ». Ця робота була завершена в 1743 р. і стала наслідком 15-річної праці спеціально створеної комісії, до складу якої входили представники козацької старшини й духовенства. У збірнику здійснено спробу поєднати норми польсько-литовського, німецького, російського та українського звичаєвого права; структура й порядок розташування правових норм максимально наближені до галузевого принципу. Цей збірник побудований за зрозумілою, чіткою системою. Він складався із 30 розділів, поділених на 531 артикул, які включали 1716 пунктів. Збірник включав до себе норми адміністративного, торгового, цивільного, кримінального і процесуального права. Включно з 10 по 14 розділи містять правовий матеріал щодо владнання гендерних відносин у суспільстві[4 5,].

Окрім цього збірника було підготовано ще збірки «Суд і розправа в правах малоросійських», «Книга Статуту та інші права малоросійські», «Екстракт малоросійських прав» та «Екстракт із указів, інструкцій та установ». Загалом всі вони являли собою цінний внесок в Українську правову науку. Але наскрізна ідея – автономія Гетьманської держави, не призвела до їх офіційного затвердження Сенатом та царем. У той же час вони використовувалися навіть не затвержені у повсякденній судовій практиці включно з розглядом гендерних питань. Втрата автономії Україною та входження Наддніпрянщини до складу Російської імперії у XVIII ст. суттєво негативно вплинули на

правовий статус українських жінок. Це стосується особливо «Звіду законів Російської імперії», який набув чинності в українських землях у першій половині XIX століття і у гендерному вимірі мав чітко виражений дискримінаційний характер. Доречно провести паралель між патріархально-кріпосницьким ладом та становищем жінок: як кріпосні селяни для вирішення будь-яких питань повинні були отримати згоду поміщика, так і жінки – згоду своїх чоловіків.

Висновки.

Таким чином, період XIV – XVIII століть був досить знаменним з точки зору генези гендерних відносин на українських землях. В цілому, до майже кінця XVIII століття, гендерні відносини, що були закріплені Литовськими Статутами стосовно прав жінок і чоловіків, мали позитивну тенденцію свого право виявлення і розвитку, але вони закріплювали рівність жінок і чоловіків лише вільних верств суспільства та не стосувалися рабів і кріпаків.

Література.

1. Майкут Х.В. Деякі питання врегулювання спадкових відносин на українських землях за Литовськими статутами [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/97/1/maikyt.pdf>
2. Перший (1529 р.), Другий (Волинський) (1566 р.) та Третій (1588 р.) Статути Великого князівства Литовського. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях. Т. 1. / За ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. К.: Правова єдність, 2009. 352 с.
3. Михайлюк В.П. Історія гендерних відносин в Україні (IX – XXI ст.) / В.П. Михайлюк (керівник авт. колективу), Г.І. Королева, О.О. Кривуля, Ф.В. Фомін. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля. 2010. 513 с.
4. Перший (1529 р.), Другий (Волинський) (1566 р.) та Третій (1588 р.) Статути Великого князівства Литовського. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях. Т. 1. / За ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. К.: Правова єдність, 2009. 352 с.
5. Шершенькова В.А., Шевчук Я.В. Кодифікація українського права у XVIII ст. // Юридичний науковий електронний журнал: Електронне фахове видання. Запоріжжя, 2020. № 4. С.50-52.